

IDENTITETSFILOSOFI OG FILOSOFIENS IDENTITET

EN REPORTASJE FRA FILOSOFIFESTIVALEN I KRAGERØ

Av Randi Furuberg & Stian Gullner Klasbu

På kanten er navnet på filosofifestivalen som har blitt arrangert i Kragerø hver sommer siden 2007. Både filosofer og akademikere fra andre fagfelt inviteres til å belyse et tema mange skal kunne relatere seg til. Tidligere år har tema for festivalen blant annet vært «penger», «søppel», «kjærlighet» og «tro og viten». Årets tema er «identitet», og i programmet kan vi lese titler som «Hvem er denne 'jeg' alle snakker om?» av idéhistoriker Peter Normann Waage, «Jeg reiser med meg selv – hvordan holde den indre samtalen levende» av Inga Bostad og «Immanuel Kants syn på identitet, knyttet til identitetsforståelsen innenfor dataspill» av filosof Anita Lerifall. I tillegg til å høre på foredrag kan man besøke filosoficafé eller delta på en gåtur i Kragerø kalt «Filosofi og natur». På bussen til Kragerø lurer vi på hva vi egentlig er på vei til: Titler som «Identitet og identitet, fru Blom», konserter og gåturer; skal filosofi være koselig, liksom?

Når vi ankommer Kragerø og finner *På kanten*-festivalen, er det akkurat det den er: koselig. Deler av festivalen finner sted på en brygge i skjærgården, og alle foredragene innledes med diktlesning eller musikkinnslag. Det oppleves utvilsomt som litt fremmed å komme fra Blinderns strenge akademiske rammer til en filosofifestival med Esben Esther Pirelli Benestad på programmet. Vi lurer på hva som er målet med denne festivalen. Er det bare en mulighet for mennesker med middels interesse for filosofi til å slappe av og kose seg? Eller har *På kanten* større ambisjoner?

Etter første foredrag vandrer vi alle ned til bryggen der festivalen skal åpnes med musikk, dikt og taler. Dette er en liten og intim festival der alle snakker med alle, og vi kommer lett i snakk med festivalens leder: historiker Lars-Erik Vaale. Vi benytter sjansen til å stille noen spørsmål om festivalens mål og mening. Det første vi finner det naturlig å spørre om, er:

Hvorfor navnet «På kanten»?

Det er flere grunner til at vi har valgt navnet «På kanten». En av dem er at vi forsøker å være en motkraft til noen tendenser i samfunnet, ikke minst en økende trivialisering. Denne finner vi i sin mest ekstreme form i tabloider som VG og Dagbladet, som er mer opptatt av å snakke om magestørrelser enn hva det vil si å ha det godt. På denne festivalen forsøker vi å løfte blikket og å snakke om større verdier.

Hva er festivalens mål?

Festivalens hovedmål er å vise hvilken samfunnsmessig verdi filosofi kan ha. I enhver debatt i samfunnet er det viktig å tydeliggjøre standpunkter, og da er må man ha et godt begrepsapparat og drive systematisk tenkning. Her kan filosofien bidra. Vårt mål er å senke terskelen for å gå inn i og bruke filosofien i mer utvidet omfang enn de akademiske irrgangene på Blindern.

Dette skal også være en festival for fagfilosofer. Det må være interessant for filosofer å se hvordan det filosofiske begrepsapparatet brukes i en allmenn kontekst. Filosofene kan ikke distansere seg fra det samfunnet de er en del av. *På kanten* skal være et møtepunkt mellom lek og lærd.

Kan det oppstå en konflikt mellom presisjon og tilgjengelighet når man forsøker å gjøre filosofien tilgjengelig for flere?

Det er forskjell på å åpne filosofien for folket og å trivialisere. Å trivialisere er å gjøre filosofien banal. Noe av det som kan gjøre den banal, er å fjerne et presist begrepsapparat, og kjernen i filosofien er å sette begrep på ting eller tingene på begrep. Denne festivalen ønsker nettopp å bidra til at vi kan uttrykke oss mer presist i en samfunnsdebatt.

Vi får med oss en god del av programmet ettersom foredragene kun varer en time og er lagt opp slik at de ikke går samtidig. Til tross for at dette er en filosofifestival, er godt over halvparten av foredragene holdt av forelesere fra andre fagdisipliner. I tillegg til filosofer er blant annet historikere, idéhistorikere, litteraturvitere, leger, en sexolog og en arkitekt med i programmet. Festivalens første foredrag, «Antikvarens blikk på identitet og autentisitet», av etnolog Arne Lie Christensen, handler om norske kulturskatter og hvordan deres identitet er blitt oppfattet til forskjellige tider. Som eksempel bruker Christensen gamle kirker med kulturhistorisk verdi som har blitt restaurert eller gjenoppbygget. Christensen forteller at det ofte oppstår diskusjon om hva som er essensielt for å bevare en kirkes identitet. Noen mener det viktige er at kirken bevarer sin autentisitet, altså at den blir bygd på samme måte, med samme materialer og så videre, for det er jo akkurat dette som gjør det til *den*

Illustrasjon: Katarina Caspersen

kirken. Andre mener det essensielle er at kirken er tilgjengelig for lokalbefolkningen og utfyller de funksjonene den alltid har gjort – kun da er denne kirken den den alltid har vært. I likhet med flertallet av foredragene på festivalen er ikke dette et foredrag om filosofi som sådan, men det berører likevel det filosofiske temaet identitet. Christensen viser nettopp implikasjoner av visse filosofiske identitetsbegreper i praksis og diskuterer en konkret problemstilling som kan informere tenkningen vår rundt identitet.

Hvert år deler festivalen ut *På Kanten*-prisen. Prisen har blitt delt ut til personer innenfor et vidt spekter: fra fagfilosofen Arne Næss til privatetterforsker Tore Sandberg. I fjor skapte prisen stor debatt da den ble tildelt Jarle Andhøy, jordomseileren som reiste med *Berserk* til Sydpolen. Det er ikke åpenbart på hvilken måte en privatetterforsker og en jordomseiler bedriver filosofi, men på festivalens nettsider kan vi lese følgende: «I statuten for prisen heter det at den skal deles ut til et menneske som 'i ord eller gjerning har gitt oss nye perspektiver på menneskelivet'.»¹ I lys av dette er det lettere å forstå tanken bak de tidligere pristildelingene. Selv om man vanskelig kan si at etterforskning og jordomseiling er å bedrive filosofi, er det ikke vanskelig å se en parallell mellom filosofi og det «å gi nye perspektiver på menneskelivet». Samtidig må en spørre seg hvilket syn på filosofi som ligger bak juryens beslutninger. Kadra Yusuf mottok den første *På kanten-prisen* i 2007 etter å ha avslørt at norske imamer oppfordrer til kjønnslemlestelse. I begrunnelsen skrev juryen: «Kadra Yusuf driver ikke universitetsfilosofi, men praktisk filosofisk arbeid med verdier og følelser.»²

Priskomiteens leder Jørgen Haave ga en lignende begrunnelse da Jarle Andhøy fikk prisen i 2011: «Jarle And[h]øy er ikke en person man tenker driver med livsfilosofi, men det gir han uttrykk for gjennom måten han lever på.»³ I disse begrunnelsene virker det som om juryen mener at handlinger som går på tvers av det etablerte, kan betraktes som filosofi, selv om verdiene som ligger til grunn for handlingene, ikke er artikulerte. En slik forståelse av filosofi er så vidt filosofien blir alt og ingenting. Det er derfor vanskelig å hevde at alle prisvinnerne bedriver filosofi. Prisen kan heller ses på som et uttrykk for festivalens større agenda og det den ser på som den mest prisverdige kvaliteten ved filosofien: «å gi nye perspektiver på menneskelivet».

Årets pristildeling er mer konvensjonell. Prisen gikk til Tove Pettersen, professor i filosofi ved Universitetet i Oslo, som i fjor ga ut boken *Filosofiens annet kjønn*. Juryens begrunnelse er at Pettersen har gitt et nytt perspektiv på menneskelivet ved at hun «presist har brakt kvinners liv og kvinners erfaring inn i arbeidet med å forstå og gi innhold til mange av de viktigste begrepene vi mennesker bruker for å forstå oss selv og vårt forhold til andre».¹ Noe overraskende var det at Tove Pettersen gjorde det klart i takketalen at hun ikke var enig i komiteens begrunnelse. I et senere intervju med oss forklarer hun at hun ikke mener at hun har gitt nye perspektiver på menneskelivet:

Nei, slik jeg ser det, har jeg ikke gitt nye perspektiver på menneskelivet. Det jeg har gjort, er å bruke filosofi til å artikulere og analysere noen perspektiver som er velkjente for veldig mange, men som sjelden blir brakt inn i fagfilosofien. De er altså relativt nye i filosofien, men de er ikke nye perspektiver som sådan. Mitt mål har vært å bidra til å undersøke et felt fra vår livsverden som ikke tidligere er blitt underlagt filosofisk analyse. Det er den del av livsverden som kvinner tradisjonelt har tatt del i, og som blant annet inneholder etiske dilemmaer knyttet til barn og nære relasjoner. Når disse allerede kjente områdene snakkes om med filosofiens språk, skjer det noe: Man får begrepsliggjort erfaringer, og dermed blir erfaringene gjenkjennbare på en ny måte.

Mitt mål har vært å bidra til å undersøke et felt fra vår livsverden som ikke tidligere er blitt underlagt filosofisk analyse.

– Tove Pettersen

Dette er en filosofipris. Kan filosofien belyse erfaringer på en måte andre fagdisipliner ikke kan?

For det første kan filosofien løfte fram det universelle og allmenne i erfaringer. For det andre kan filosofien drive begrepsutvikling slik at begrepene griper og belyser erfaringen, både i form av å finne presise begreper

og å undersøke om gamle begreper virkelig griper fenomenet. Man kan uttrykke erfaringer på mange måter, for eksempel gjennom litteratur, kunst og musikk. Filosofiens måte er å løfte fram det allmenne gjennom så presise begreper som mulig. Filosofien etterstreber presisjon, den definerer og avgrensner, i motsetning til for eksempel poesi som gjerne bruker flertydige ord og skaper rom for subjektive tolkninger. Dette er bare forskjellige sjangere for å uttrykke erfaring.

Når det gjelder festivalens tverrfaglighet, påpeker Tove Pettersen at kontakt med andre fagfelt ikke kun gir forfriskende perspektiver, men også er en nødvendighet for filosofien:

Hvis ikke filosofien interagerer med andre fag, går den på tomgang. For å drive med etikk må man for eksempel vite noe om psykologi, for å drive med politisk filosofi må man vite noe om historien. Andre fag gir viktig input slik at man kan utvikle bedre filosofiske teorier. Det er helt nødvendig å være åpen mot andre fag, hvis ikke blir mange av de filosofiske teoriene ubrukelige spekulasjoner.

Bedriver de andre fagfeltene som er representert her filosofi, eller er de mer å regne som inspirasjon for filosofien?

Jeg har vært opptatt av hvordan man definerer filosofi, og ikke minst god filosofi, i forbindelse med spørsmålet om hvorfor det ikke finnes kvinnelige filosofer på pensum i filosofihistorie. Begrunnelsen som ofte blir gitt, er at det ikke finnes kvinnelige filosofer. Men hvis man leter, finner man fort ut at det har eksistert mange kvinnelige filosofer gjennom historien. Når jeg nevner dette, blir jeg møtt med argumentet at det disse kvinnene driver med, ikke er filosofi. I møte med dette svaret er det viktig å stille spørsmålene: Hvem er det som definerer hva som er filosofi?

Tradisjonelt har de som har hatt definisjonsmakten, vært en svært homogen gruppe.

I tillegg er det interessant å se at vi i dag har en svært snever definisjon av filosofi. For at noe skal regnes som filosofi, må det skrives på en bestemt måte i en bestemt stil. Gjennom historien har dette vært annerledes: Platon skrev dialoger, Descartes skrev om å sitte i slåbroken foran peisen. Dette ville ikke ha blitt regnet som filosofi i dag. Oppfatningen av hva som har vært

filosofi, og ikke minst god filosofi, har altså forandret seg gjennom historien. Definisjonsmakten kan brukes til å skubbe folk ut. I stedet for å vurdere hva som er filosofisk eller ikke, finner jeg det mer interessant å spørre: Hva vil det si at noe er filosofi? Definisjonen er ikke hogget i stein, den har alltid vært i endring.

Er det en motsetning mellom teknisk avansert filosofi og det å gjøre filosofien tilgjengelig?

Det er ikke slik at vi må velge en av delene. Det er viktig å ha begge deler, og vi må være klar over at det ene beriker det andre. Det er ingen tvil om at man trenger avanserte og tekniske diskusjoner i filosofi, men samtidig er det viktig å teste filosofiske begreper og teorier mot det levde livet. Det kan skje gjennom å gjøre filosofien tilgjengelig for en bred diskusjon – slik som her på denne festivalen.

Hva kan en festival som dette bidra med?

Det kommer helt an på hva man tenker at filosofi er. Skal den brukes til noe? Skal den berike folks liv? Skal det være analytiske verktøy slik at man kan forstå sin egen situasjon og sine egne relasjoner bedre? Skal filosofi bidra til å få folk til å tenke og reflektere over hvem de er? Hvis man er av den oppfatningen at filosofi skal stimulere til refleksjon og utvikling av perspektiver, så har en festival som denne helt klart mye for seg. Men mener man at filosofien ikke skal skitne seg til ved å ta i virkeligheten, så rynker man bare på nesen av dette. Om festivalen betraktes som et godt tiltak eller noe man bør holde seg langt unna, avhenger altså av hva du mener filosofien er.

Inga Bostad holder foredraget «Jeg reiser med meg selv», hvor hun prøver å forstå identitet i lys av Julia Kristevas teorier om språk, identitet og annerledeshet. Etterpå følger filosofisk praktiker Helge Svares foredrag «Å bli seg selv i møte med andre». Det handler om hvordan Descartes' isolerte subjekt kan føres fram til et moderne individualistisk ideal, og viser hvordan ideen om et isolert «jeg» er den samme ideen som ligger til grunn for selvhjelpsretorikk om å finne sin egen stemme, sitt eget mål og å virkeliggjøre sitt indre potensial – kort sagt om å være sin egen lykkes smed. Svare peker på at vi mister noe grunnleggende i en slik forståelse av selvet, nemlig det faktum at vi er sosiale vesener. Svare refererer til Sidorkins teori om at «selvet ligger mellom oss», og at andre mennesker kan åpne og lukke mulighetsrom for hvem vi kan være. Ved å stille spørsmål og å føre en samtale med publikum, slik han vanligvis gjør i sin filosofiske praksis, bruker Svare filosofien til å utfordre tilhørerens selvforståelse. I denne «filosofiske terapien» demonstrerer Svare

hvor relevant filosofien kan være for hverdagslivet.

Et av arrangementene er en samtale mellom litteraturviter Toril Moi og Inga Bostad om hverdagsspråkfilosofi. Etter samtalen leser Moi en tekst hun har skrevet om hvordan man kan forsøke å forstå første paragraf i Wittgensteins *Filosofiske undersøkelser*. Vi møter Bostad, som er medlem av festivalens programkomité, og Moi til en samtale:

Hvilken funksjon tenker dere at en festival som dette kan ha?

Bostad:

På kanten kan gjøre folk interessert i filosofiske problemstillinger og koble filosofien til aktuelle spørsmål som opptar folk. Det senker terskelen for å komme inn i filosofien for de som er litt interesserte.

Moi:

Det er bra å forsøke å bygge ned skillet mellom akademia og såkalt vanlige folk. Norge har en veldig høyt utdannet befolkning, men det finnes en frykt for å begi seg inn i filosofien, man tenker at filosofi er for vanskelig. Men filosofiens grunnlag er jo undring over helt alminnelige og enkle ting, det er der Platon og Wittgenstein begynner. En festival som dette bør absolutt oppmuntre til undring. I den grad filosofien er en tradisjon som skal hjelpe oss å finne ut hva kloke hoder har tenkt for, så er det fint å kunne viderefremde dette. Men først og fremst bør en festival som dette vise at filosofi er noe vi kan bruke til å tenke *med* og slik oppfordre til å tenke selv.

Dette svaret kan sees i sammenheng med Mois syn på filosofi. På spørsmålet om på hvilken måte andre fag kan berike filosofien, svarer Moi at hun ikke vil godta forestillingen om filosofi som en egen disiplin som låner bort problemstillingene sine til andre fagområder. Filosofien har tvert om ikke noe eget område. Filosofi er dypest sett tenkning, og i tråd med Wittgenstein mener hun at filosofien er tenkning rundt de konkrete problemene vi støter på. «Filosofien skal hjelpe oss når vi går oss vill», uttrykker Moi.

Bostad mener de filosofiske problemstillingene finnes i alle fag:

Filosofi er en slags grunndisiplin. Alle fag berører de store filosofiske problemstillingene, og man trenger ikke å være fagfilosof for å gå inn i disse. Det kan gjøres på mange forskjellige måter.

Kan det være en fare for at filosofien blir mindre presis og mister noe av dybden når den gjøres mer tilgjengelig?

Bostad:

Nei, det tror jeg ikke. Tvert imot. Det finnes en opp-

fatning om at det er lett å formidle og vanskelig å forske, men jeg tror det er omvendt. Det er vanskelig å formidle, fordi da blir du nødt til å se på det du jobber med på en ny måte. Det er veldig utfordrende, og jeg opplever at det er noe man får mye igjen for.

Moi:

Det er ikke noe stort skille for meg mellom å formidle og forske. Å gjengi hovedpoengene til en tenker er lett nok. Det som er vanskelig, er å forsøke å forstå hvorfor tenkeren vil fortelle oss akkurat dette. Når jeg skal skrive noe teoretisk, prøver jeg å forstå det grunnleggende bildet, og da er det bare lengde og form som skiller det akademiske fra det tilgjengelige. Det er den samme innsikten som ligger til grunn. Når du først har forstått det, kan du vanligvis forklare det i forskjellige grader av detalj.

Samtidig er vi nødt til å innrømme at noen ting tar tid. En kan ikke fortelle alt som trengs å vite om for eksempel Wittgenstein på 45 minutter. Det jeg håper på, er å kunne gjøre en liten ting skikkelig på 45 minutter. Noen tror at det er noe feil med universitetet fordi vi bruker veldig lang tid. Vi kan bruke et år på å sette oss inn i et emne, og får så høre at vi er esoteriske og elitistiske. På den andre siden sier man aldri til en rørløgger: «Det er forferdelig at du har gått fire år for å lære deg rørløgger-faget, og så forstår ikke jeg hva du driver med der under kjøkkenbenken.» Vi kan ikke bygge opp under en tro om at man skal kunne forstå alt i en viss dybde på en time, det er bare ikke mulig.

Nei, det er ikke mulig å forstå alt om et tema i en viss dybde i løpet av en time – eller på en helg for den saks skyld. Men man rekker heldigvis å reise tur-retur Oslo–Kragerø og foreta et lite dykk ned i både identitetsfilosofi og spørsmål om filosofiens identitet.

NOTER

- 1 «På Kanten-prisen 2012», [online], På Kanten – Den norske filosofifestivalen i Kragerø. Tilgjengelig fra: <<http://www.paakanten.no/index.php/36-personer/20121/372-pa-kanten-prisen-2012>> [18.08.2012]
- 2 Størseth, T. (red.) 25.02.2007, «Kadra får filosofipris», [online], Kragerø Blad Vestmar. Tilgjengelig fra: <<http://kv.no/nyheter/kadra-far-filosofipris-1.4891437>> [18.08.2012]
- 3 Selås, E. F. 23.05.2011, «På kanten-prisen til Jarle Andhøy», [online], Kragerø Blad Vestmar. Tilgjengelig fra: <<http://kv.no/nyheter/pa-kanten-prisen-til-jarle-andhoy-1.6255594>> [18.08.2012]